

Jerome Murphy-O'Connor

PÁL TÖRTÉNETE

*A jó harcot
megharcoltam,
a pályát
végigfutottam,
hitemet
megtartottam.*

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2015

1 A KORAI ÉVEK

A tarzusi Pál büszke volt származására. Kétszer is dicsekszik vele. A Filippi levélben ezt írja:

„Ha másvalaki úgy gondolja, hogy testben bizakodhatik, én méginkább:

nyolcadik napon metéltek körül,
Izrael nemzetségéből származom,
héber a héberek közül,
a törvény megtartásában farizeus ... voltam” (3,4–5)*

* A bibliai szövegeket a Szent István Társulat kiadásában megjelent fordítás alapján idézem (Biblia, 2000). Ott, ahol a szerző szövegértelmezése inkább a Magyar Bibliatanács által kiadott Biblia (1975) szövegének felel meg, azt használom.

A könyben előforduló tulajdonnevek (földrajzi nevek, személynevek) helyesírásával kapcsolatban a következőkhöz tartom magam:

1. A Bibliában előforduló tulajdonnevek helyesírásánál a Szent István Társulat fordításának gyakorlatát követem, kivéve: a római császárok nevét.

2. A Bibliában nem szereplő földrajzi neveknél a Történelmi Világtalasz (Budapest, Cartographia, 2001) és a szerző által megadott formát veszem át.

3. A Bibliában nem szereplő személynevek esetében a magyar helyesírásban kialakult gyakorlatot tartom szem előtt. (*A ford.*)

1. térkép Kis-Ázsia Pál idejében (Forrás: *Tübinger Atlas des Vorderen Orients*, BV7, copyright Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden)

A Korintusiaknak írt második levélben a következő szavakkal hasonlítja össze magát ellenfeivel: „De ha valaki merész valamiben, esztelenül szólok, merész vagyok én is.

Héberек ők? Én is.

Izráeliták? Én is.

Ábrahám utódai? Én is.” (11,21–22)

Pál mind a két helyen azzal az igénnyel lép fel, hogy nemcsak „izraelita”, hanem „héber” is.* A két kifejezés jelentéstartalma sok tekintetben fedi egymást, és mind a kettőt széles körben használták Pál korában a zsidók megjelölésére. Amikor azonban együtt használják őket, mint jelen esetben is, ez bizonyára azért történik, mert az egyikkel pontosítani akarják a másikat.

Ellentétben az „izraelitával”, amelynek nyilvánvalóan csak egy jelentése volt, az Újszövetség gyakran használja a „hébert” a palesztinai zsidók által használt nyelv megjelölésére is. Lukácsnál például azt olvashatjuk, hogy Pál „héber nyelven” szólt a jeruzsálemiekhez (ApCsel 22,2), János pedig megadja Jeruzsálem több pontjának héber nevét. A hébert mindazonáltal kevésbé beszélték már ebben az időben, és legalább egy szó, amit János hébernek nevez, valójában arámi (Jn 19,13). Ezt a nyelvet használta a lakosság többsége az első századi Palesztinában. Vagyis a „hébernek” nevezett nyelven bizonyára az arámit értették, amely nagyon közeli rokonságban volt a héberrel.

Pál tehát büszkén vallja magát arámi nyelven beszélő zsidónak, aki nyelvét a szüleitől örökölte. Ebből az

* A Magyar Bibliatanács fordításának szövege.

a következtetés adódik, hogy a család palesztinai eredetű volt, mert a Szentföldön kívül élő zsidóknak nem volt szükségük az arámira. A környezetükben használatos helyi nyelvet beszélték, a tágabb világgal pedig görögül kommunikáltak. A héber Bibliát le kellett fordítani görögre, hogy a diaszpórában élő zsidók megérthessék.

GALILEA

Pál Galileában született.¹ A szülei Gischalában (ma Dżis) éltek, egy felső-galileai faluban, amely kiváló minőségű olívaolajáról volt híres. Pál kétéves lehetett, amikor Kr. e. 4-ben a történelem brutális módon véget vetett a család békés életének.

Ebben az évben halt meg Nagy Heródes király, és országa részekre szakadt. Népe gyűlölte, és mivel rajta már nem állhattak bosszút, a fiai ellen fordultak. Ők azonban Róma támogatását élvezték, és Varus, Szíria helytartója kétszer is bevonult a légióival Palesztinába, hogy békét teremtsen. A második hadjárat során Sepphorist, Galilea fővárosát is lerombolta.

A rómaiak szokás szerint kemény sarcot fizettettek a legyőzöttekkel. A különböző lehetőségek közül a legegyszerűbbet és leghatékonyabbat választották: foglyokat ejtettek, nemcsak a velük fegyverrel szembeszálló, hanem a békés lakosság soraiból is, és eladták őket rabszolgának. Pál szüleit is elhurcolta egy csapat római katona, akik a felkelés leverése után embervadász portyára indultak.

Mielőtt a légiók visszatértek antióchiai (ma Antakya, Dél-Törökország) támaszpontjukra, feltehetőleg eladták foglyaikat a mindenütt felbukkanó rabszolga-

kereskedőknek, akik a Földközi-tenger partvidékének minden szögletébe eljuttatták portékájukat. A rabszolga ugyanolyan áru volt, mint a bor és a halpástétom, és a keresletnek megfelelően kellett gazdálkodni ezzel az áruval is. A Délosz szigeti nagy rabszolgapiacra 10 000 embert adtak el naponta. Pál szüleit és gyermeküket valószínűleg Ptolemais (a mai észak-izraeli Akko) kikötőjében tették hajóra. Amikor hazájuk zöld hegyei lassan eltűntek szemük elől a távolban, még nem sejtették, hogy sokkal magasabb hegyek, a mai Törökország délkeleti részén emelkedő Taurus-hegyvonulat árnyékába veti el őket bizonytalanná vált sorsuk.

TARZUSZ

Új otthonuk Tarzusz lett, Cilicia (a Bibliában Kilikia) Pedias római provincia székhelye.² A város mintegy 15 kilométerre feküdt a tengertől, a Cydnus folyó partján, és 4000 éves múltra tekinthetett vissza. Az ókor egyik legjelentősebb útvonala vezetett rajta keresztül, amely Kis-Ázsiát és az Égei-tenger partvidékét Szíriával és a távolabbi keleti területekkel kötötte össze. A környező, vízben gazdag, termékeny síkságon gabonát és szőlőt termesztettek, de mindenekelőtt lent, amely a terület egyik legfontosabb iparágát, a vászonszövést látta el alapanyaggal. A lenvászonnál jellegzetesebb terméke volt a provinciának a nemezelt gyapjúszövet, amit a Taurus-hegység lejtőin legelő fekete kecskék gyapjából készítettek. Ez a szövetfajta annyira kötődött a vidékhez, hogy a nevét is, *cilícium*, a provinciáról kapta.

Mivel az őslakosok nem tudták kiaknázni a vidék teljes gazdasági potenciálját, a szíriai Szeleukidák a Kr. e. második században zsidó és görög telepésekkel

egészítették ki a lakosságot, és görög városállami rangra emelték Tarzuszt. A Keletnek és a Nyugatnak ez a sajátos keveréke tartós jellegzetességévé vált a városnak. Julius Caesar Kr. e. 47-ben tett látogatásának tiszteletére Tarzuszt Juliopoliszra változtatta a nevét, de a nők továbbra is mindent elfedő keleti csadort viseltek egészen a Kr. u. második századig.

Miután Pompeius Kr. e. 63-ban átszervezte Kis-Ázsia közigazgatását, a terület teljesen betagozódott a Római Birodalomba, és olyan kiváló férfiak kormányozták, mint Cicero, a nagy szónok (Kr. e. 51–50). A város lakói nem tagadták meg a Kr. e. 44-ben politikai gyilkosság áldozatává vált Julius Caesart, és Marcus Antonius azzal jutalmazta meg hűségüket, hogy mentesítette őket a birodalmi adókvetés alól. Ezt a kiváltságot, amelyben a római kolóniákon kívül más város csak ritkán részesült, Octavianus, a későbbi Augustus is megerősítette, miután Kr. e. 31-ben Actiumnál legyőzte Marcus Antonius.

Tarzuszt következő azonosulása Róma érdekeivel arra utal, hogy legalábbis a város vezető személyiségei megkapták a római polgárjogot, majd családjuk gyarapodásával növekedett a római polgárok száma is. Erre fontos felfigyelnünk, mert így kapunk legegyszerűbben magyarázatot arra, hogy Pál római polgárjogot örökölt (ApCsel 22,27–28). A szüleit feltehetőleg egy római polgárjoggal rendelkező taruszi polgár vette meg, és miután gazdájuk felszabadította őket, automatikusan római polgárok lettek ők is.

Nincs tudomásunk arról, hogy hány éves volt Pál, amikor ez történt, és egyáltalában nincs semmi biztos támpont a gyermekkorát illetően. Két dolog azonban valószínűsíthető. Az egyik az, hogy nem lehetett rossz

sorsa a tizenéves Pál szüleinek, mert a felnőtt Pál a kiváltságosokra jellemző lenézéssel szól a kétkézi munkáról. „Szolgainak” nevezi (1Kor 9,19) és „megalázónak” (2Kor 11,7). Azok, akik valamilyen szakmát tanultak, büszkéek voltak a mesterségükre, és ezt gyakran megörökítették a sírfeliratukon is.

A másik dolog, amire Pál leveleiből következtetni lehet, hogy kitűnő vallásos és világi nevelést kapott. Ehhez sok pénzre volt szükség, és a zsidók túlnyomó többségének nem volt része ilyen privilégiumban. Valaki, feltehetőleg a szülei, állta a költségeket, és lehetővé tette számára azt is, hogy legyen ideje a tanulásra. Nyilvánvaló, hogy Pálnak gyermekként és fiatalemberként nem kellett dolgoznia.

PÁL KÉPZETTSÉGE

Ami Pál vallásos műveltségét illeti, jól ismerte a héber Biblia görög fordítását.³ Csaknem kilencvenszer idéz belőle, és az idézeteken túlmenően sok más helyen is hivatkozik és utal rá a leveleiben. Az a mód, ahogy népe szent irataihoz viszonyul, a velük való gyakori kapcsolatból adódó meghittségről tanúskodik. Ez bizonyára a család életvitelének köszönhető, amelyhez hozzátartozott a zsinagóga rendszeres látogatása. Pál megjegyezte magának a bibliai szövegeket, mert úgy érezte, hogy a Szentírás személyesen hozzá szól. Nem a múlt hangját vélte hallani belőle, hanem a jelenét. Az isteni gondviselésnek ez a megnyilvánulása olyan érzelmi hatást váltott ki Pálból, hogy számunkra gyakran megmagyarázhatatlan szabadsággal interpretálja a bibliai szövegeket. Bár a későbbiekben nem Mózes törvényét

tekintette követendő életszabálynak, a Szentírás mindig Isten szava maradt számára, amelyben népéhez szól.

Hogy milyen szinten állt Pál világi műveltsége, erről nemcsak görög nyelvtudása tanúskodik, hanem leveleinek tartalmi elrendezése is. Bár stílusművészek nem nevezhető, olyan görögséggel ír, amely tökéletesen kifejezésre juttatja az érzelmeit és a gondolatait. A stilisztikai eszközök ismerete, leveleinek tartalmi felépítettsége arra vall, hogy mindezt komoly tanulmányok és hosszú gyakorlat során sajátította el. Annyira mesterien bánik az érvek meggyőző előadásának szabályaival, hogy még parodizálni is tudja őket.

Ezt jól szemlélteti a következő példa. Egy védőbeszéd szokásos felépítése az volt, hogy jelentőségük sorrendjében felsorolta a megvádolt érdemeit, a végére hagyva kiválóságának legfőbb bizonyítékát. Pál ezzel szemben a feje tetejére állítja ezt a technikát, amikor korintusi ellenségei vádjaival szemben védekeznek. A kudarcait sorolja fel, és a legmegalázóbbat hagyja a végére: amikor úgy menekült meg Damaszkusból, hogy egy ablakból kosárban bocsátották le a falon (2Kor 11,32–33). Az, aki csak alapfokon sajátította el a retorika tudományát, tartózkodik attól, hogy ilyen mesterfogással kísérletezzék. Pál alapos kiképzésben részesült ezen a területen, ami lehetőséget adott neki a társadalmi felemelkedésre a görög-latin világban. De nem csak a retorikában volt jártas. A feltámadásról szólva, olyan bonyolult gondolatokat fogalmaz meg a Korintusiaknak írt első levél 15. fejezetében, amelyekhez a pusztán retorikai képzettség nem adott volna kellő alapot. Fel kell tételeznünk, hogy bizonyos szinten filozófiát is tanult.

Az otthon és a zsinagóga magyarázatot adhat Pál vallásos műveltségére, de honnan ered világi művel-

tsége? A legegyszerűbb magyarázat, hogy a tarsuszi egyetemre járt. Nagy volt a városban a művelődés iránti igény, és ez az oktatási intézmény az első században vetekedett Athén és Alexandria egyetemével, az ókor legkiválóbb felsőfokú képzést nyújtó intézményeivel. Retorikai kurzusai különösen híresek voltak. Sokan azok közül, akik Tarsuszban tanultak, Kis-Ázsián kívül folytatták tanulmányaikat, és itt futottak be karriert. A legjobb példa erre a tarsuszi Athénodorosz, aki a sztoikus filozófia egyik legnagyobb képviselője lett, és az ügyvéd Cicero és a földrajztudós Sztrabón (Strabo) barátja volt. Rómában udvari filozófusként Augustus szolgálatában állt, aki Marcus Antonius bukása után rábízta Tarsusz kormányzását.

A tarsuszi egyetem tehát szükségszerűen a sztoicizmus egyik fellegrárává vált, és Pál aligha vonhatta ki magát a sztoa hatása alól (ennek bizonyos nyomai felfedezhetők a leveleiben), jóllehet az ilyen irányú tanulmányokban nem mélyedt el. A sztoa rendszerének alapjai viszonylag egyszerűek.⁴ Minden, ami történik, összhangban van az isteni törvénnyel. Az emberi bölcsesség ennek az igazságnak az elfogadása, és az erény arra való törekvés, hogy harmóniában éljünk az isteni törvénnyel. A külső körülmények közömbösek és lényegtelenek. Következésképpen a szenvedés, a szegénység, az igazságtalanság és a halál elleni lázadás nem egyeztethető össze az erénnyel. Az ember ugyanakkor szabadon dönt a tetteiről és felelős értük. Mivel mindenben megvan az isteni bölcsesség szikrája, értelmetlen dolog különbséget tenni görög és barbár, rabszolgatartó és rabszolga között. Valamennyien egy mindent átfogó testvériség részesei vagyunk.

Ezek az elvek szépen hangzottak egy idealista meggyőződésű ifjú számára, de Pál nem azonosult velük maradéktalanul. Mint zsidó, hite szerint olyan néphez tartozott, amelyet Isten kiválasztott a többi közül, és különleges helyet jelölt ki számára a világban. A mózesi törvény, amelyet követve Pál élt, megerősítette ezt az alapvető hitet, mert olyan étkezési szabályokat írt elő, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy elkülönítsék a zsidókat a pogányoktól. Ezek lehetetlenné tették a társadalmi érintkezést zsidók és pogányok között, kivéve ha az utóbbiak elfogadták a mózesi törvény szigorú rendelkezéseit arra vonatkozólag, hogy mit szabad enni és mit nem.

Pálnak, mint minden más zsidónak, aki meg akart felelni mind a zsidó, mind a pogány világ elvárásainak, állandóan éreznie kellett a kettő közötti feszültséget. Meglepő volna, ha ez nem keltett volna benne felemás érzéseket a mózesi törvénnyel szemben. Hiszen így lehetetlen volt számára a teljes feloldódás diáktársai körében. Még egy pohár bort sem ihatott meg velük, ha nem azt itta, amit magával vitt. Másrészt viszont a törvény jelentette annak az identitásnak egyik forrását, amelyre büszke volt. Ez tartotta össze a zsidókat egy idegen világban. Kompromisszumra nem volt lehetőség, Pál nem válogathatott, hogy mit tart be a törvény 613 rendelkezése közül. Mindet, vagy egyet sem, ez volt az alternatíva. Választania kellett: vagy a zsidó világ mellett dönt, vagy szakít vele, és teljesen pogányként él. Az előbbi lehetőséget választotta, és úgy döntött, hogy Jeruzsálembé megy.